СЕРІЯ «Право»

УДК 340.130

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-1\(1\)-51-58](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2021-1(1)-51-58)

Куртакова Анна Олександрівна доктор філософії в галузі права, доцент кафедри цивільного та господарського права, Інститут права ім. князя Володимира Великого, Міжрегіональна Академія управління персоналом, вул. Фрометівська, 2, м. Київ, 03039, тел.: (050) 264-00-30, e-mail: anita-k@ukr.net , <https://orcid.org/0000-0002-9475-6911>

СУДОВА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. З розвитком інформаційних технологій та неупинним рухом науково-технічного прогресу, Інтернет став невід'ємною частиною нашого життя. Основна мета цієї мережі це комунікація користувачів та доступ до інформаційного простору, який у наш час став рушійною силою перетворення людства, створивши інформаційне суспільство. Інформаційне суспільство – це суспільство, орієнтоване на людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток, в якому кожний може створювати інформацію і знання, мати до них доступ, користуватися й обмінюватися ними, даючи змогу конкретним особам, громадам і народам повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи своєму стійкому розвитку і підвищувати якість свого життя. Для регулювання інформаційного простору та нових суспільних відносин, які в ньому виникають потрібно визначити та закріпити в джерелах права інформаційні права людини. Безперечно, проблема забезпечення прав людини в інформаційній сфері для України сьогодні є однією з найактуальніших, оскільки саме на них ґрунтується розвиток інформаційного суспільства як гарантія національного зростання та у значній мірі можливості реалізації інтеграційних намірів нашої держави. Також у вітчизняній правовій науці помітно зростає інтерес до питань, пов'язаних із проблематикою забезпечення прав і свобод людини. Відповідно положень загальної декларації прав людини – права людини є загальнолюдською цінністю, а рівність прав і свобод усіх людей – це найвища суспільна цінність [1]. Інформаційні права це підґрунтя для втілення можливостей та свобод людини в інформаційному просторі, невід'ємною частиною якого є мережа Інтернет, а право на доступ до нього є містком який поєднує інформаційні права з цифровими. Але сучасна судова практики продемонструвала, наявність істотних недоліків щодо регламентування прав людини в мережі Інтернет. Однак, з іншого

боку, саме окремі судові рішення стали базою для вдосконалення європейського законодавства.

Ключові слова: права людини, Конвенції, Європейський суд, скарга, інтернет.

Kurtakova Anna Alexandrovna Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor of Civil and Commercial Law, Institute of Law. Prince Vladimir the Great, Interregional Academy of Personnel Management, Frometivska St., 2, Kyiv, 03039, tel.: (050) 264-00-30, e-mail: anita-k@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-9475-6911>

JUDICIAL PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Abstract. With the development of information technology and the constant movement of scientific and technological progress, the Internet has become an integral part of our lives. The main purpose of this network is user communication and access to the information space, which in our time has become a driving force in the transformation of humanity, creating an information society. An information society is a people-centered, open and development-oriented society in which everyone can create, access, share and share information and knowledge, enabling individuals, communities and peoples to reach their full potential. , contributing to their sustainable development and improving the quality of their lives. In order to regulate the information space and the new social relations that arise in it, it is necessary to define and enshrine informational human rights in the sources of law. Undoubtedly, the problem of ensuring human rights in the information sphere for Ukraine today is one of the most pressing, because it is based on the development of the information society as a guarantee of national growth and largely the ability to implement integration intentions of our state. Also in the domestic legal science the interest in the questions connected with problems of maintenance of human rights and freedoms noticeably grows. According to the provisions of the Universal Declaration of Human Rights - human rights are a universal value, and equality of rights and freedoms of all people - is the highest social value [1]. Information rights are the basis for the realization of human capabilities and freedoms in the information space, an integral part of which is the Internet, and the right to access it is a bridge that combines information rights with digital. But modern case law has shown the existence of significant shortcomings in the regulation of human rights on the Internet. However, on the other hand, it is individual court decisions that have become the basis for improving European legislation.

Keywords: human rights, conventions, European Court, complaint, internet.

Постановка проблеми. Сучасні процеси демократизації українського суспільства викликають пи томий інтерес до проблеми імплементації правових позицій Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) до національного законодавства та застосування їх Конституційним Судом України. Значна

кількість сучасних правознавців наголошує на необхідності побудови дієвої системи взаємодії цих двох інституцій, що дозволило б здійснити уніфікацію загальноєвропейських стандартів в сфері прав людини, а також створити ефективний та цілісний механізм впровадження та захисту цих прав.

Мета статті - проаналізувати теоретико-правові засади прав людини та їх існування в мережі Інтернет.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика прав і свобод людини була і залишається об'єктом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких слід виділити: Г.В. Антипова, О.С. Алексеева, Ю.С. Бадалянца, Дж. Бермана, О.В. Грищука, І.М. Жаровську, І.С. Загоруя, С.В. Ісаковича, В.М. Капіцина, М.С. Кельмана, Б.О. Кістяковського, В.Б. Ковальчука, А.М. Колодій, В.В. Копейчикова, М.І. Козюбру, С.Л. Лисенка, О.А. Лукашева, Л.А. Луць, М.М. Марченка, А.Ю. Олійника, В.Ф. Погорілка, С.П. Погребняка, В.Ф. Сіренка, П.М. Рабіновича, А.С. Романову, А.Х. Саїдова, О.Ф. Скакун, С.С. Сливку, П.Б. Стецюка, В.Я. Тація, Ю.М. Тодика, Р.Б. Тополевського, В.Є. Чиркіна, М.Ф. Чудакова, П.П. Шляхтуна, О.Ф. Фрицького, М.І. Хавронюка та багатьох інших.

Виклад основного матеріалу. Станом на кінець травня 2019 р. Європейським судом розглянуто велика кількість справ, пов'язаних з мережею Інтернет. Основна маса таких справ ініційована скаргами на порушення двох статей Конвенції про захист прав людини і основних свобод: ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції) і ст. 10 (свобода вираження) [1].

Крім того, заявники посилалися на порушення права власності, захист якої стала поширюватися і на інтелектуальну власність, права на справедливий судовий розгляд, свободи зібрань та об'єднань, а також заборони дискримінації. Європейський суд у своїх рішеннях уточнив рамки приватного життя, вказавши, що вона включає в себе такі аспекти, як зображення людини, його персональні дані, в тому числі біометричну інформацію, зразки ДНК і таке інше. Велике значення має захист комунікацій від контролю з боку як уповноважених державних органів, так і інших осіб, наприклад працедавців. У ряді рішень Європейський суд з прав людини сформулював критерії допустимості контролю працедавців за використанням працівниками Інтернету, що дозволяють забезпечити баланс між правом працівника на повагу до приватного життя і інтересами фірми.

Європейський суд виходить з того, що поширення інформації в Інтернеті підпадає під захист ст. 10 Конвенції [1]. Водночас він визнав, що рівень захисту інформації, розміщеної в мережі Інтернет, відрізняється від того, яка саме інформація надається та поширюється у засобах масової інформації. Істотний інтерес представляють правові позиції, вироблені Європейським судом щодо блокування веб-ресурсів, відповідальності інтернет-провайдерів за поширювану інформацію і коментарі, співвідношення свободи поширення інформації і

авторських прав тощо. Особливу увагу Європейський суд традиційно приділяє проблемі забезпечення справедливого балансу між конкуруючими правами людини.

Відключення (припинення) доступу до мережі Інтернет може відбутися за самих різних причин, що може бути також передбачено умовами договору між постачальником послуг та їх споживачем і має застосовуватися в останню чергу. Будь-яке подібні перешкоди повинні відповідати умовам, що прописані у п. 2 ст. 10 Конвенції «Захід, який може вплинути на доступ осіб до Інтернету, передбачає відповідальність держави згідно зі статтею 10» [2]. Наведемо приклади окремих судових рішень.

Найвідомішою справою щодо порушення цього права є справа ірландського монопольного оператора Eircom, який прийняв рішення запровадити «добровільну» систему посилення захисту авторських прав, що може призводити до одностороннього відключення доступу до мережі Інтернет. Ступінь «добровільності» викликала чимало запитань з огляду на те, що дану систему було запроваджено в рамках вирішення судової справи.

Відповідно до запровадженого оператором Eircom механізму підрядники, які працюють у музичній індустрії, повинні збирати IP адреси користувачів послуг мережі даного оператора телекомунікацій та встановлювати адреси користувачів, які, на їхню думку, причетні до піратського поширення контенту і згодом передавати цю інформацію до компанії Eircom. У свою чергу представники оператора Eircom формально розглядали зібрані про користувачів відомості визнаючи представлені факти обґрунтованими та виставляли таким користувачам попередження із пропозицією припинити протиправну діяльність. Після трьох таких попереджень абонент позбавлявся доступу до мережі Інтернет спочатку на тиждень, а після чотирьох поспіль попереджень – на рік.

Суд, який розглядав цю справу зазначив, що в Ірландії немає закону, який би регулював порядок відключення фізичних осіб від Інтернету. Не було проведено жодної оцінки щодо того, чи було необхідним покарання, встановлене приватною компанією. Міра покарання (відключення на тиждень, а згодом – на рік) не була розглянута з точки зору її необхідності та пропорційності.

Можливість уникнути самовільних «правил», які дають змогу (або потенційно дають можливість) Інтернет-провайдерам відключати доступ користувача від мережі на власний розсуд, є обмеженою або взагалі відсутня на ірландському ринку.

Дана справа свідчить про наявність значних проблем у сфері нормативно-правового регулювання фундаментальних прав доступу та недискримінації в Ірландії. Позиція Верховного суду Ірландії нівелює сутність основних гарантій:

- обмеження накладаються за відсутності чіткого й передбачуваного закону, з очевидним порушенням статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [2];
- не було дотримано зобов'язання щодо необхідності та пропорційності

обмежень;

- дані, які чітко підпадають під визначення персональних даних відповідно до Конвенції Ради Європи («будь-яка інформація, яка стосується фізичної особи») та Директиви ЄС 1995/46/ЄС [3], позбавляються захисту за рішенням Верховного суду Ірландії;

- фінансування органу захисту даних в Ірландії позбавило (та, ймовірно, продовжує позбавляти) його можливості втручатися у подібні справи, що порушує Додатковий протокол до Конвенції Ради Європи про захист персональних даних;

- ігноруючи незбалансованість прав, закріплених відповідно до контрактів компанії Eircom з клієнтами, Суд постановив, що контракт є «законною угодою»;

- ігноруючи вимогу про те, що обмеження права на приватне життя повинні здійснюватися «згідно із законом» (Стаття 8 Європейської конвенції про захист прав людини, Верховний суд Ірландії, вочевидь, вважає, що діяльність або «сприйняття іншими» діяльності як такої, що спрямована на виконання вимог законодавства, є достатньою правовою підставою для обробки персональних даних [4].

Наступною цікавою справою є справа Delfi щодо моніторингу інформації, яка надається інтернет-користувачами. Зобов'язання щодо моніторингу інформації заборонено де-юре, однак заохочується дефакто.

Відповідно матеріалів справи здійснення загального моніторингу інформації, яка надається інтернет-користувачами до її розміщення на веб-сайті Delfi, було заохочене Верховним судом Естонії у справі «Леєдо проти Delfi» [5]. Справа стосувалася незаконних коментарів, які були пов'язані з поширенням про певну особу недостовірної інформації, яка була розміщена анонімним Інтернет-користувачем на інформаційному веб-сайті Delfi у відповідь на законно опубліковану статтю, яка не містила жодного матеріалу з недостовірною інформацією про особу, яка принижує її честь та гідність, завдає шкоди діловій репутації. Компанія Delfi дозволяла користувачам коментувати статті та створила власні «правила щодо мови ненависті», якими заборонялися коментарі, що містили погрози, образи, нецензурні висловлювання та непристойності, у тому числі певні ключові слова, а також підбурювання до ворожнечі, насилля і незаконної діяльності. В основу процедури моніторингу була покладена активна участь користувачів, які могли повідомити компанію Delfi про неналежні коментарі, які після цього оперативно видалялися. Завдяки вказаним вище діям користувачів компанію Delfi було звинувачено у завданні моральної шкоди В.Леєдо, який став об'єктом незаконних коментарів до статті, опублікованої Delfi.

Верховний суд Естонії постановив, що положення «безпечної гавані», встановлені Директивою «Про електронну комерцію» [6], яке означає, що «деякі види поведінки не розглядаються як порушення більш загального принципу або правила та дозволяє мінімізувати ризик несприятливих для особи правових

наслідків при його сумлінній поведінці» не застосовувалися до Delfi як хостингового сервісу для коментарів. Суд керувався пунктом 42 Преамбули Директиви «Про електронну комерцію» [6], яка встановлює, що положення «безпечної гавані» стосуються лише тих випадків, коли діяльність постачальників інформаційних послуг обмежена технічним процесом дії та наданням доступу до мережі передачі даних. Відповідно до рішення Верховного суду Естонії, на компанію Delfi не поширювалася дія положень «безпечної гавані», оскільки вона здійснювала контроль за змістовним наповненням інформації, яка передавалася чи зберігалася, інтегрувала секцію коментарів у свій портал новин і заохочувала користувачів до коментування, а також була економічно зацікавлена в кількості отриманих коментарів.

Верховний суд розтлумачив використання положень «безпечної гавані» надзвичайно вузько й повністю проігнорував критерій «коли йому стало відомо» у визначенні хостинг-провайдера, який вважався однією з основних вимог для звільнення Інтернет-провайдерів від відповідальності.

По-перше, компанія Delfi оперативно видалила коментарі, що містили недостовірну інформацію, яка може принизити її честь та гідність, а також завдати шкоди діловій репутації після отримання повідомлення від пана Леєдо і, таким чином, діяла відповідно до Директиви «Про електронну комерцію» [6].

По-друге, очевидно, що компанія не закликала користувачів розміщувати коментарі, сповнені ненависті, оскільки у відповідній письмовій відмові від відповідальності за можливі деліктні наслідки того чи іншого вчинку в результаті дій заяви, відмови або третіх осіб, розміщених на сервері, було чітко зазначено, що такі коментарі будуть видалятися. Крім того, компанія встановила автоматичну систему фільтрації для видалення коментарів, які містили певну ненормативну лексику, а також систему фільтрації, що також не було визнано Судом достатнім заходом. У тому ж рішенні Верховний суд пішов ще далі і постановив, що в силу функціонування такої системи під час видалення коментарів після отримання повідомлення про їхню невідповідність, компанія Delfi здійснювала над ними контроль і, таким чином, могла приймати рішення щодо того, які коментарі публікувати, а які – ні. Такий аналіз виходить із припущення, що рішення компанії щодо (не)законності завжди буде правильним. Той факт, що на практиці компанія зможе лише захистити себе від відповідальності свідомо видаляючи будь-який контент, який у майбутньому може бути визнаний незаконним, означає, що позиція Суду практично вимагає від компанії видаляти законний контент. Крім того, Верховний суд прямо заохочував здійснювати моніторинг контенту та активний пошук (потенційно) незаконного контенту перед його публікацією, зазначивши, що «той факт, що вона не використала таку можливість не означає, що вона не мала жодного контролю над публікацією коментарів». Така інтерпретація положень «безпечної гавані» Директиви «Про електронну комерцію» [6] суперечить закріплений у ній забороні вимагати здійснення загального моніторингу, що міститься у статті 15,

оскільки Суд прямо заохочує Інтернет-провайдерів здійснювати моніторинг та піддавати цензурі контент перед його публікацією як єдині способи уникнути відповідальності за поведінку третіх осіб. Крім того, таке тлумачення є несумісним з Принципом 6 Декларації Ради Європи «про свободу спілкування в Інтернеті», відповідно до якої у випадках, коли Інтернет-провайдери зберігають контент, який походить від інших сторін, держави можуть притягнути їх до спільної відповідальності, якщо вони негайно не видалять або не припинять доступ до відповідної інформації чи послуг після виявлення їхнього незаконного характеру або, у випадку вимог про відшкодування, після виявлення фактів чи обставин, які свідчать про незаконну діяльність або інформацію [Error! Reference source not found..

Висновки. ЄСПЛ дійшов висновку, що системи автоматичного фільтрування контенту, впроваджені Delfi, були недостатніми для гарантування того, що коментарі, опубліковані на Інтернет-порталі, не будуть порушувати особисті права третіх осіб [8]. Дані системи не забезпечували достатнього захисту прав третіх осіб, враховуючи економічний інтерес, що стає очевидним з огляду на кількість коментарів та технічні можливості Інтернет-провайдера. Важко знайти засоби, які становили б альтернативу попередньому блокуванню та фільтруванню контенту з метою попередження порушень з боку третіх сторін, які витікають з такого тлумачення. Крім того, незрозуміло, чому Суд надав абсолютну перевагу правам третіх осіб над свободою слова коментаторів.

Зобов'язання здійснювати моніторинг або фільтрувати контент перед його публікацією суперечить вимозі надання ефективних засобів правового захисту. Той факт, що посередники, які мають зобов'язання діяти (тобто видаляти потенційно незаконні повідомлення), майже не мають відповідної зацікавленості у збереженні контенту он-лайн, скасовує презумпцію невинуватості, право на компенсацію та тією чи іншою мірою, залежно від ролі посередника в он-лайн обговореннях, свободу спілкування.

Література:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Про захист прав людини й основоположних свобод : Конвенція Ради Європи, м. Рим, 4 листопада 1950 року. URL : http://zakon2.rada.gov.ua /laws/show/995_004.
3. Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради "Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних" від 24 жовтня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_242
4. Макнеймі Д., Перес М. Порушення прав людини онлайн: практичне роз'яснення Рекомендації CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів державам-членам щодо «Посібника з прав людини для інтернет користувачів» та Пояснювального меморандуму CM(2014)31. 2014. С. 6-10 (36 с.)
5. Вищий суд Естонії, Vjatlъeslav Leedo v. AS Delfi , 3-2-1-43-09, 10 червня 2009 року
6. Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради "Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку" від 8 червня 2000 року. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_224

7. Комітет міністрів Ради Європи, Декларація «Про свободу спілкування в Інтернеті», прийнята 28 травня 2003 року. URL: <https://cedem.org.ua/library/deklaratsiya-pro-svobodu-komunikatsij-v-internet/>

8. ЄСПЛ, Delfi AS v. Estonia, 64569/09, 10 жовтня 2013 року. URL: <https://cedem.org.ua/library/delfi-as-proty-estoniyi-delfi-as-v-estonia/>

References:

1. Zahalna deklaratsiia prav liudyny: pryiniata i proholoshena rezoliutsiieiu 217 A (III) Heneralnoi Asamblei OON vid 10 hrudnia 1948 roku [Universal Declaration of Human Rights: adopted and promulgated by UN General Assembly Resolution 217 A (III) of 10 December 1948]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015 [in Ukrainian].

2. Pro zakhyst prav liudyny y osnovopolozhnykh svobod : Konventsiiia Rady Yevropy, m. Rym, 4 lystopada 1950 roku [Council of Europe Convention “On the protection of human rights and fundamental freedoms”, Rome, 4 November 1950]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].

3. Dyrektyva 95/46/Yes Yevropeiskoho Parlamentu i Rady "Pro zakhyst fizychnykh osib pry obrobsi personalnykh danykh i pro vilne peremishchennia takykh danykh" : vid 24 zhovtnia 1995 roku [Directive 95/46 / EC of the European Parliament and of the Council “On the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data” of 24 October 1995]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_242 [in Ukrainian].

4. Makneimi, D., Peres, M. (2014). *Porushennia prav liudyny onlain: praktychne roziasnennia Rekomendatsii CM/Rec(2014)6 Komitetu ministriv derzhavam-chlenam shchodo «Posibnyka z prav liudyny dlia internet korystuvachiv» ta Poiasniuvalnoho memorandumu CM(2014)31 [Human rights violations online: a practical explanation of Recommendation CM/Rec (2014)6 of the Committee of Ministers to member states on the “Human Rights Handbook for Internet Users” and the Explanatory Memorandum CM(2014)31]*. [in Ukrainian].

5. Vyshchyi sud Estonii, Vjatľeslav Leedo v. AS Delfi , 3-2-1-43-09, 10 chervnia 2009 roku [The Supreme Court of Estonia, Vjatľeslav Leedo v. AS Delfi, 3-2-1-43-09, June 10, 2009].

6. Dyrektyva 2000/31/Yes Yevropeiskoho parlamentu ta Rady "Pro deiaki pravovi aspekty informatsiinykh posluh, zokrema, elektronnoi komertsii, na vnutrishnomu rynku" : vid 8 chervnia 2000 roku [Directive 2000/31 / EC of the European Parliament and of the Council “On certain legal aspects of information services, in particular e-commerce, in the internal market” of 8 June 2000]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_224 [in Ukrainian].

7. Komitet ministriv Rady Yevropy, Deklaratsiia «Pro svobodu spilkuvannia v Interneti» : vid 28 travnia 2003 roku [Committee of Ministers of the Council of Europe, Declaration “On Freedom of Communication on the Internet” from 28 May 2003]. (2015). *cedem.org.ua*. Retrieved from <https://cedem.org.ua/library/deklaratsiya-pro-svobodu-komunikatsij-v-internet/> [in Ukrainian].

8. YeSPL, Delfi AS v. Estonia, 64569/09, 10 zhovtnia 2013 roku [ECtHR, Delfi AS v. Estonia, 64569/09, 10 October 2013]. (2016). *cedem.org.ua*. Retrieved from <https://cedem.org.ua/library/delfi-as-proty-estoniyi-delfi-as-v-estonia/> [in Ukrainian].